

KÖNYVISMERTETÉSEK

Kiss Tamás (szerk.): Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben.

Kriterion – RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár 2004, 345. o.

A tanulmánykötet írásainak többsége – de nem mindegyike – egy 2004. március 5.-én Kolozsvárott tartott demográfiai konferencia előadásainak írásos, kibővített változata. A konferencia, illetve a kötet kontextusát a népesedési folyamatok iránti megnövekedett érdeklődés adta, amely a 2002-es romániai népszámlálást kísérte. Ennek eredménye, a romániai magyar népesség közel 200.000 fős fogyása előtt a politikai elit és az Erdéllyel foglalkozó társadalomtudomány egyaránt értetlenül állt.

A népszámlálás előzetes eredményeinek közzététele után a *Magyar Kisebbség* 2002/4-es számában, Varga E. Árpád vitaindító írását követően a kérdéssel foglalkozó kutatók többsége kifejtette az erdélyi magyarságot érintő népmozgalmi folyamatokkal kapcsolatos véleményét. Az írások azonban csupán a fogyást okozó folyamatok természetére mutattak rá, ezek mértékét nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Konszenzus alakult ki a tekintetben, hogy az elkövetkező kutatásoknak a természetes népmozgalmi folyamatok, a migráció és az asszimiláció kérdéskörét kell körüljárniuk, kiütközött azonban az ezeket illető súlyos aluldokumentáltság. A kötet azoknak a különböző társadalomtudományos kutatóhelyekhez (RMDSZ ÜE – Demográfiai Munkacsoport, BBTE Szociológia Tanszék, KSH – Népeségkutató Intézet, Teleki László Intézet) kötődő elemzések eredményeit mutatja be, amelyek a népszámlálást követően születtek. A kötet maga is az egyes folyamatokat körüljáró blokkokra épül. Az első a természetes népmozgalmi folyamatokat, a második a migrációs mozgásokat, szándékokat és politikákat, a harmadik az asszimiláció dimenzióit elemzi, míg az utolsó blokk egyfajta Kárpát-medencére nyíló kitekintés, amelynek szerzői (Gyurgyik László és Sebők László) a szlovákiai, illetve a vajdasági magyarokat érintő folyamatokat összegzik.

A természetes népmozgalmi fejezet írásai (Kiss Tamás, Veres Valér) nemzetiség szerint tagolt adatsorokat közölnek, pontosan dokumentálva a folyamatokat. A migrációs folyamatokat a kötet többféle perspektívából mutatja be: Horváth István írása miközben a folyamatot számszerűsíti, társadalomtörténeti szempontból is kontextualizálja; Kiss Tamás és Csata Zsombor az utóbbi években végzett migrációs potenciál-vizsgálatokat elemzi, szintén egy tör-

téneti narratívába ágyazva azokat; Gödri Irén egy magyarországi bevándorlókra reprezentatív felvétel eredményeit mutatja be; míg Tóth Pál Péter a magyar migrációpolitikáról beszél. Az asszimilációs blokk Szilágyi N. Sándor fogalomtiszta írásával kezdődik, amit Horváth István vegyes-házasságokra, Csata Zsombor iskolaválasztásra és Kiss Dénes Maros megye etnikai térszerkezetre vonatkozó írása követ.

Németh Szilvia (szerk.) *Esély az együttnevelésre – Chance for Integration.*

Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2004. 270. o.

Az Országos Közoktatási Intézet 2003-ban a Világbank és a Nyílt Társadalom Intézet megbízásából és támogatásával egy projekt keretében megkísérelte körüljárni a magyarországi roma tanulók iskolai sikerességének témakörét. Az *Új irányelvek a roma tanulók szegregált oktatásának felszámolására* című projekt fő célkitűzése az volt, hogy a legfrissebb kutatási eredményekre és a program keretében készített fókuszcsoportos beszélgetések során összegyűjtött adatokra támaszkodva beazonosítsa a magyarországi iskolai gyakorlatban fellelhető szegregációs típusokat, és azok felszámolásának lehetőségeit finanszírozási, jogi és pedagógiai módszertani szempontból vizsgálja, végezetül pedig ezen eredményeket oktatáspolitikai tanulmányban összefoglalja.

A kétnyelvű (magyar és angol nyelvű) kötet a fenti projekt keretében született oktatáspolitikai elemzést, illetve a kapcsolódó háttér tanulmányokat tartalmazza. Az oktatáspolitikai tanulmány az *Írnyelvek a roma tanulók szegregált oktatásának felszámolására* címet viseli, szerzői pedig a csapatmunka tagjai: Hermann Zoltán, Horn Dániel, Kádár András, Németh Szilvia, Papp Z. Attila és Székely Ágnes. A tanulmány végén ajánlásokat olvashatunk, amelyből kiemelnénk azt, hogy a szerzők szerint a roma tanulók integrálását egy integrációs „csomag” részeként kell kezelni. E csomagban a szülőkkel való kapcsolattartás, az intézményfejlesztés, valamint a pedagógusképzés és továbbképzés megreformálása egyaránt szerepel.

A három háttér tanulmány közül egyik az integrált oktatás jogi vonatkozásait (Kádár András: *A magyarországi romák oktatására vonatkozó jogi szabályozás áttekintése*), a második pedig a finanszírozási vetületeket tárgyalja (Hermann Zoltán – Horn Dániel: *A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának finanszírozási módszerei*). Az utolsó tanulmány (Németh Szilvia – Papp Z. Attila: *Iskola és integráció*) a projekt keretében készült fókuszcsoportos beszélgetések részletes

elemzését tartalmazza, amelynek során közelről megismerhetjük, hogy az oktatási rendszer különböző szereplői (tanulók, szülők, tanárok, fenntartók stb.) miként vélekednek az integrációról, egyszersmind a roma tanulók oktatásának lehetőségeiről és sajátosságairól.

Tamás Pál – Eröss Gábor – Tibori Tímea (szerk.):

Nemzetfelfogások. Kisebbség – Többség.

ÚMK – MTA SZKI Budapest, 2005. 340 o.

Tapasztalható-e elmozdulás a magyar nemzeti azonosulás formáiban az etnikai identitástól az állami-állampolgársági identitás felé? Meddig terjed a magyar közvélemény szolidaritása, lojalitása a kisebbségek – a határon túli magyarság, a hazai cigányság – iránt? Hogyan érinti a magyar nemzettudat etnikai tartalmának esetleges elhalványulása, valamint a modernizáció, az európai integráció társadalmi-politikai folyamata az idehaza és a környező országokban élő kisebbségeket? Vajon érvényes-e még egyáltalán a modernitás etnopolitikai alapelve és gyakorlata: integráció és asszimiláció összefonódása, a hibrid identitásokkal szembeni gyanakvás? Milyen szerepet kaphat hazánkban egy multikulturális és/vagy baloldali identitáspolitikai, illetve egy ilyen alapokon nyugvó – határon túli – támogatáspolitikai? Kik is valójában a migránsok – a kivándorlók és a hozzánk érkezők –, hányan vannak, s vajon mennyien lesznek? Ilyen s ehhez hasonló kérdésekre keresték e tanulmánykötet szerzői a választ, a kisebbségpolitikák gyakorlatát és mozgásterét vizsgálva. A szövegek között akadnak a kvantitatív megközelítések – előítéletesség, migráció – mellett történeti és antropológiai jellegűek is, szó esik a kitelepítések emlékezetéről, a vajdasági falvak világáról, az ún. státustörvény sorsáról, csakúgy, mint a roma integrációs politika különböző regionális megvalósulásáról.

Kovács M. Mária – Petr Lom (szerk.):

Studies on Nationalism from CEU. Budapest: Nationalism Studies Program, Central European University, 2004.

A tanulmánykötet a Közép-Európai Egyetem Nacionalizmus Tanulmányok (Nationalism Studies) oktatóinak és néhány hallgatójának összegyűjtött tanulmányait tartalmazza. Az oktatók tanulmányainak egy része már megjelent neves szakfolyóiratokban. Impozáns az oktatók listája, a neves ma-

gyarországi kutatók mellett tanulmányokat közöl a nacionalizmus tanulmányok legjelentősebb képviselőitől.

Will Kymlicka összehasonlítja az észak-amerikai és a kelet-közép-európai kisebbségi nacionalizmusokat, rávilágítva, hogy a legfontosabb eltérés az igazságosság és a biztonság/stabilitás kérdéseinek megítélésében mutatkozik. Panayote Dimitras a kisebbségi követelések struktúráját vizsgálja, kimutatva, hogy a Balkánon a kisebbségi követelések nem értelmezhetők a polgári jogok keretében, hanem csak a nemzeti keretben. Kovács Mária azt vizsgálja, hogyan egyeztethetők össze a liberális demokratikus pluralizmus, a területi integritás és a különböző nemzeti törekvések. Erica Benner elemzésének következtetése az, hogy a nacionalizmus lényegében egy geopolitikai doktrína, és a modern állam biztonsági igényeit elégíti ki elsősorban. Tamás Gáspár Miklós szerint a kortárs nacionalizmusok teljesen elveszítették liberális jellegüket, kirekesztőkké és kizárólagossá váltak. Rogers Brubaker Marcel Mauss nemzetfelfogását mutatja be. Michael Stewart a magyarországi romák egyéni és kollektív emlékezetét vizsgálja tanulmányában. Karády Viktor a történelem szerepét a nemzeti identitás alakításában mutatja be. Petr Lom nézete szerint az Európai Unió csatlakozás új vitát nyitott az európai identitásról, amelynek alapján a stabilitás és legitimitás igénye áll. Kovács András a kollektív identitást elemzi a NATO csatlakozás körülötti viták kapcsán. Frank Tibor a Kossuth-mítosz dekonstrukcióját végzi el. A kötet négy hallgató tanulmányával zárul.

Az 1869. évi népszámlálás vallási adatai
(TLA Teleki László Intézet – KSH Népszámlálás –
KSH Levéltár, Budapest, 2005, 280 p.)

Egyszerű kivitelű, közepes méretű keményfedeles kötet – kevés szöveggel és rengeteg számsorral, száraz és tömör címmel. Mindössze ennyi, ha valaki veszi a fáradságot és kézbe veszi ezt a friss kiadású terméket. Tartalmilag azonban ennél jóval több: az első hivatalos magyar népszámlálás községi részletezettségű vallási adatait tartalmazza, nem egészen jelentéktelennek tekinthető késéssel megjelentetve ezeket, hiszen nem túl gyakran fordul elő, hogy egy népszerűírás részletes adatai 136 év késéssel jelenjenek meg!

Ezt a népszámlálást még a Földmívelési- ipar- és kereskedelemügyi Minisztérium egyik főosztálya bonyolította le, s a munkálatok folyamán felmerült nehézségek és szervezési problémák miatt levonható tanulságok következtében hozták lét-

re 1971-ben – hatósági jogkörrel – a Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatalt. (Ennek első vezetője az a Keleti Károly lett, aki a népszámlálási munkák fő szervezője volt még minisztériumi osztályvezetőként.) A népszámlálás megyei és városi bontású adatai két kötetben jelnetek meg már Statisztikai Hivatal kiadásában.

A kiadás alapjául szolgáló kéziratos anyaga a KSH Könyvtár kéziratos gyűjteményében található meg 64 kb. A/2-es nagyságú vékony keménytáblás kötetben, ezek községenként a vallási adatokon kívül a házak, a családok és a jelenlevő népesség számát is tartalmazzák. Az összeállítás 1878–79-ben készült, ez a kötetekben található igazoló megjegyzésekből derül ki, elkészítését a KSH vezetése rendelte el nagy valószínűséggel a következő, 1880-as népszámlálás előkészületeinek keretében, erre vall, hogy az akkori (1878-as) közigazgatási beosztásnak megfelelő 65 megyei közigazgatás szerint készültek el ezek a füzetek. Az anyagot az első világháború előtt még biztosan forgatták és használták, aztán fokozatosan „elfelejtődött”, majd külső raktárakból elővéve csak az 1980-as években került a szakemberek látóterébe – jelentős mértékben az ajánlásban szereplő Dányi Dezső és Körmendi Gábor jóvoltából. Ezzel együtt valahogyan mindig a kutatói közeg perifériáján leledzett, viszonylag kevesen tudtak létezéséről, használatával pedig még kevesebben próbálkoztak. Varga E. Árpád volt az, aki elsőnek publikált belőle hatkötetes „Erdélyi etnikai és felekezeti statisztikája 1850–1992” című adatgyűjteményében.

Ennek a kiadásnak a létrejötte egy OTKA kutatás keretében valósulhatott meg, a résztvevő három intézet közös gondozásában, ennek körülményeiről, a népszámlálás lebonyolításáról, a kéziratos anyag feldolgozásának menetéről és nehézségeiről Pálházy László és Sebők László tanulmányai adnak áttekintést. A feldolgozási folyamatból csak két elemet emelnénk itt most ki: az adatsorokat Excel táblázatokban rögzítették, majd az ún. keresztábrázatos módszer szerint ellenőrizték és javították, így még a kéziratos anyag adathibáit is sikerült korrigálni. Némi utánjárással a legnagyobb hiányosságot – az elveszett Abatúj megyei kötet anyagát – is nagyobb részt sikerült pótolni a KSH Levéltár speciális gyűjteményeinek felhasználásával.

A publikációból végül hiányzik néhány Abatúj megyei adat, s az összegzések sem egyeznek meg az 1871-ben publikált népszámlálási kötetben található adatsorokkal, erre az összeállítók nem adtak magyarázatot, ezt a problémát további kutatásoknak kell majd tisztázni. A kötet forgatóinak további hiányérzete támadhat egy részletes névmutató elhagyása miatt.

Ezzel együtt ez az összeállítás kulturális örökségünk egy igen jelentős hiányát pótolja, s nem hiányozhat nagyobb könyvtáraink, tudományos intézeteink könyvespolcairól.